

УДК 378.01.

Н.В. Якса,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
(Таврійський національний університет)**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ВУЗІ**

У статті проаналізовано можливості застосування методу колективних творчих справ у студентському середовищі з боку куратора групи. Подано основні принципи здійснення виховної діяльності у студентській групі.

У нинішній час, коли суттєво змінюється соціально-економічна ситуація в Україні, трансформується спосіб мислення, ламаються укладені в минулі десятиліття стереотипи поведінки, осмислення, поглядів, позицій. У зв'язку з цим виключного значення набувають нові педагогічні кадри, від яких залежить, якою буде зростаюча людина ХХІ століття, а значить, все наше суспільство. Треба по-новому підійти не лише до системи навчальної діяльності педагогічного вищого навчального закладу, але й до найважливішого її компоненту – процесу виховання.

Виховання сьогодні окреслюється не як політична, а передусім, як культурно-історична цінність, як процес цілеспрямованої взаємодії, співробітництва педагогів і студентів з метою створення умов для творчої самореалізації особистості, формування соціально ціннісних якостей становлення. У зв'язку з цим головною метою виховання у вузі має бути створення сприятливих умов для професійного, особистісного, культурного, творчого саморозвитку і самовиховання, допомога у становленні конкурентноспроможної особистості майбутнього спеціаліста.

Основи виховної діяльності педагога в учнівському та студентському середовищі розглядали у своїх наукових працях А.М. Бойко, П.М. Гусак, І.А. Зязюн, Н.В. Кічук; виховний складовий педагогічного професіоналізму присвятили свої праці С.С. Вітвицька, О.А. Дубасенюк, Н.В. Кузьміна, С.І. Селіверстов та ін. Теоретико-правові засади виховного процесу вищого навчального закладу викладені у Законі України "Про освіту", Положенні про державний вищий навчальний заклад, інших державних документах [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Організація виховної діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі має будуватися на кількох принципах.

Принцип **гуманізації** передбачає створення гуманістичного, демократичного, розвивального й такого, що розвивається виховного простору вищого навчального закладу, побудованого на суб'єкт-суб'єктних взаєминах. Гуманістичний виховний простір – це простір, побудований з урахуванням визнання особистості педагога і студента пріоритетною цінністю, з гармонізацією їхніх інтересів, взаємовідносин, з орієнтацією на розвиток та саморозвиток.

Гуманізація вимагає реалізації ідей співробітництва, взаєморозуміння між суб'єктами всіх рівнів навчального закладу, що ґрунтується на усвідомленні, прийнятті самоцінності кожної особистості, незалежно від її соціального, освітнього, вікового, майнового статусу. Гуманізація виховання передбачає переведення взаємин "викладач-студент" на рівень суб'єкт-суб'єктних, що визначаються рівністю позицій, прийняттям суверенності кожної професійної діяльності, і забезпечення повноцінного, змістовного й різноманітного сучасного життя студента вузу.

Принцип **педагогічної підтримки**, а також пов'язаного з цим захисту й піклування. Зовні це виявляється як система спільних зі студентом (викладачем) дій щодо розв'язанню його проблем – перешкод, конфліктів, гальмування і зняття негативних впливів оточення; внутрішньо – як реалізація загальнолюдських, особистісних цінностей, прийнятих на основі педагогіки міжособистісних взаємин, домінантності дружби, емпатії, співробітництва.

Педагогічна підтримка спрямована на створення середовища взаємодії (педагог-педагог; педагог-студент(и); студент-студент), на спільний пошук конкретних способів дії, на забезпечення умов вибору і самостійного прийняття рішень на основі стимулювання, самоаналізу, самоконтролю, рефлексії.

Принцип **демократизації** передбачає відкритість освітнього закладу, перехід до системи, у якій адміністрація, викладачі і студенти стають повноправними, зацікавленими партнерами навчально-виховного процесу вузу; вдосконалення педагогічних відносин, перехід до позицій співробітництва, взаєморозуміння, довіри, творчості. Принцип демократизації виховного простору означає забезпечення варіативності у виборі напрямків і способів виховної роботи; подолання відчуженості навчального закладу від проблем суспільства; відкритість і співробітництво (співтворчість) у вирішенні актуальних студентських проблем та проблем усього вищого навчального закладу [9; 10; 11].

Принцип **культуровідповідності** у виховному процесі вузу означає, що цей процес сприяє розвитку багатогранної палітри культури (точніше, культур) суспільства, його спільнот; сприяє культурному (і субкультурному) самовизначенню і культурній ідентифікації студента вузу; будує освітнє середовище вузу як мультикультурне і різноманітне без жодних культурних домінант; врешті, сприяє розкриттю особистісної культури кожного суб'єкта вузу.

Культуровідповідність – мегапринцип, відповідно до якого виховний процес у вузі, з одного боку, адекватний до сучасної культури, її особливостей і вимог, з іншого – орієнтований на організацію нових культурних норм, а не просто на трансляцію наявних. Створення культурного середовища, культурного простору – одне з найважливіших завдань, що стоять перед освітнім закладом, оскільки лише в атмосфері культури можна виховувати людину, наділену почуттям соціальної відповідальності, таку, що вміє цінувати духовний і матеріальний світ, спеціаліста, професіонала, здатного не лише засвоювати, але й створювати нові цінності. Виховна сфера

того чи іншого навчального закладу тою мірою культуровідповідна і культуроемісна, якою націлена на духовні, моральні, а не лише когнітивні цінності; якою мірою вона ставить на меті самобутній культурний саморозвиток і самовизначення особистості (педагога-студента) і забезпечує для цього умови. Вищий навчальний заклад має стати для студентів другим домом, конкурентноспроможним у не завжди сприятливому позитивному середовищі, а його норми і цінності – поступово стати нормами й цінностями кожного студента [12; 13].

Все вище сказане передбачає дотримання певних правил поведінки студентів і викладачів у стінах вузу, забезпечення належного санітарно-гігієнічного стану як навчальних, так і житлових приміщень, оформлення художньо-естетичного простору навчальних аудиторій, корпусів, що підкреслюють індивідуальність і професійну спрямованість навчального закладу, створення власних традицій. Культурне середовище вузу має спиратися на організацію самоуправління – тому необхідно відроджувати його, надаючи студентам реальні й достатні повноваження. У зв'язку з цим треба інакше поставитися до самого розуміння цього процесу. У традиційному розумінні самоуправління – це самостійне виконання студентами функцій адміністрації, переважно контролюючих. Але у студентів немає і ніколи не буде достатнього досвіду, часу і можливостей для самостійного управління справами вищого навчального закладу. Таким чином, усі питання (праці, побуту, дозвілля) вони можуть ефективно вирішувати тільки разом з педагогами й адміністрацією; а це переведення самоуправління на рівень співуправління, тобто діяльність усього колективу вузу щодо вирішення проблем виховання і професійної підготовки спеціалістів.

Принцип **виховання просвітницького патріотизму** означає підвищення ролі громадянських функцій виховання: усвідомлювати відповідальність за благополуччя суспільства, у якому живеш, відповідальність за гуртожиток, факультет, інститут, район, місто. Причому ця відповідальність має бути усвідомленою і перетворювальною, заснованою на гордості за істинні цінності свого факультету, навчального закладу, на вивченні історії, традицій малої і великої Батьківщини, неприйняття і активну протидію до всіх форм людської агресії.

Принцип **продуктивності** має на меті організацію виховного процесу з метою розвитку і збагачення власного як особистісного, так і професійного досвіду студентів, створення особистої "Я-концепції" їхнього життєвого розвитку.

Принцип **соціалізації** процесу виховання. Соціалізація сьогодні окреслюється як складний процес входження індивіда в оточуючий соціум, що відбувається протягом усього життя. Отже, процес навчання студентів у вищому навчальному закладі – черговий, закономірний етап цього процесу, що характеризується подальшим розвитком особистості студента у взаємодії з оточуючим макро-, мікро- і мезосередовищем; тривалим процесом засвоєння і відтворення соціальних норм і культурних цінностей, а також саморозвитком і самореалізацією у відповідному освітньо-виховному просторі. Одним з найважливіших напрямків соціалізації майбутнього педагога має стати участь у діяльності студентських соціальних загонів (волонтерський рух), метою яких є організація і здійснення різних форм соціально-педагогічної допомоги, підтримки і захисту певним категоріям суспільства – людям з особливими проблемами існування і розвитку.

Уточнивши загальний теоретичний погляд на проблему виховання, зупинимося тепер на тих **практичних аспектах**, які треба враховувати, щоб взаємодія між куратором і студентською групою здійснилася; щоб спільно організована колективна творча справа (КТС) була однаково корисною як для студентів (передусім, звичайно), так і для кураторів, поповнюючи їх скарбничку педагогічного досвіду.

Перше, на що варто звернути увагу в цьому контексті, – це створення середовища позитивної виховуючої взаємодії, яка може виявлятися у різних варіантах:

Якщо куратор працює з групою, то модель побудови їх взаємин максимально відкрита і продуктивна, оскільки він знаходиться у постійному контакті, взаємодії зі студентами групи, отримуючи значну інформацію про кожного зі студентів, їх уподобання, про характер взаємодії у групі.

Більш складним є варіант, коли куратору доводиться займатися виховною роботою з відривом від викладацької діяльності. У цьому випадку необхідно починати роботу з налагодження контактів у неформальній, психологічно комфортній обстановці. При цьому не слід забувати, що йдеться про дорослих людей, які мають достатньо багатий особистий, соціальний і професійний досвід, тому з самого початку необхідно будувати свої взаємини на паритетно-партнерських, довірливих, суб'єкт-суб'єктних началах. І в першому, і в другому варіантах однозначно можна стверджувати те, що ця праця має здійснюватися планово, обмірковано, з урахуванням можливостей і інтересів усієї групи студентів, окремих особистостей, особливостей і традицій вузу.

Друге, що привертає увагу в загальній методиці організації й проведення КТС у студентській групі, – це її цілеспрямована діагностика, яка має здійснюватися в кількох напрямках:

- склад групи: кількісний, статеві-віковий, соціальний, національний, конфесійний; ставлення до майбутньої професії і процесу оволодіння нею;
- міжособистісні взаємини студентів (групи-курсу-факультету-міжфакультетські);
- інтереси і захоплення (особистості-групи-курсу-факультету-міжфакультетські);
- допомога у здійсненні адекватної самооцінки студентами рівня свого професійного розвитку (допомога в розробці Я-концепції);
- визначення, формування і розвиток активу групи (курсу, факультету, вузу);
- уточнення громадської думки, громадянської позиції з конкретних проблем, питань;
- виявлення і педагогічна допомога, підтримка студентів групи ризику;
- виявлення студентів, що вимагають першорядної педагогічної допомоги і підтримки (біженці, сироти, студенти зі складними хронічними захворюваннями, серйозними матеріальними труднощами тощо).

Значущим на першому етапі взаємодії з групою є виявлення її лідерів, яких умовно можна поділити на лідерів-творців і лідерів-руйнівників. Ці дві групи розділяються відповідно на лідерів-організаторів (ділових лідерів), лідерів-ініціаторів, лідерів-генераторів, емоційних лідерів, лідерів-ерудитів та ін. При цьому кожен з лідерів керується обраним стилем діяльності. У період перших контактів з групою варто в ігровій формі провести діагностику лідерства.

У сучасній психолого-педагогічній науці є численні методики, які можна використати для цього, – тести, анкети, ігрові методики і т.п. Однак існує достатньо поширена думка про те, що ігрові методики мають застосовуватися переважно в дитячій аудиторії. Як показує ж практика, справа у відповідності ігрової методики вікові, статусу, ситуації в групі. Адже не секрет, що згуртовані дорослі групи (компанії) тим і вирізняються, що вміють добре відпочивати і веселитися, – на "капусниках", жартівливих конкурсах, іграх. Гра – унікальний вид людської діяльності, властивий будь-якому вікові; на певному етапі життя вона набуває різних ознак, підтекстів (інтелектуально-пізнавальних; статево-рольових; професійно-орієнтованих тощо). Тому завданням куратора групи є включення в ігрову методику, в безпосередню гру, переборення власних комплексів, відкритість для діалогу та гри [14; 15; 16; 17].

Якщо досягнуто створення сприятливої психологічної атмосфери, встановлено контакт куратора зі студентською групою, то можна поступово переходити до втілення методики КТС у студентському середовищі. Однак безпосередній її реалізації має передувати створення плану виховної роботи, який повинен вміщувати чітко сформульовану мету й завдання, узгоджені з сучасною соціокультурною ситуацією регіонального та загальнокультурного порядку.

В арсеналі роботи кожного куратора має бути картотека форм виховної діяльності чи картотека КТС, яка може бути представлена:

- по-перше, в традиційному варіанті (пізнавальна, художня, спортивна, громадська, вільного спілкування і т.д.);
- по-друге, відповідно до традицій певного навчального закладу, полікультурної специфіки області, регіону;
- по-третє, у вигляді проектів (соціальних, культурних, спортивних, екологічних тощо).

Не має сумніву в тому, що обговорення плану виховної роботи повинно бути спільною творчою справою куратора та студентської групи. Для цього необхідно використати найбільш ефективні у студентському середовищі методи обговорення, як-от: дисперсія міркувань, відкрита кафедра, презентація світу (Н.Є. Щуркова), колективне спілкування, подвійне кільце Сократа, мозковий шторм (Д. Філіпс), синектики (М.В. Кларін), брейн-стормінг. Всіх їх об'єднує одне – зібрання якомога більшого числа ідей, пропозицій щодо вирішення поставленого завдання, відкритість студентів у висловленні власної думки, звільнення від інерції мислення, стереотипів щодо процесу виховання у вузі, його значущості, усунення психологічного та емоційного затиснення, виявлення витримки і коректності у сприйнятті й розумінні думок іншого [18; 19; 20].

Організація і проведення КТС у студентському середовищі передбачає певну послідовність кроків, етапів від замислу, початкової організації, розповсюдження інформації, до безпосереднього проведення, фіналу та підведення підсумків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко А.М. Парадигмальні напрями виховання: варіанти вибору // Рідна школа. – 2001. – №3. – С. 8-12.
2. Вітвицька С.С. Педагогіка вищої школи: Навч.-метод.посібник для студентів магістратури. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. – 186 с.
3. Гнатюк В. Зміст і форми національного виховання учнів // Рідна школа. – 1999. – №9. – С.20.
4. Дубасенюк О.А. Методичні рекомендації керівнику академічної групи з виховної роботи серед студентів педагогічного університету. – Житомир: Житомир. пед. ун-тет, 2000. – 56 с.
5. Закон України "Про освіту"(розд. III.) // Голос України. – 25 квітня 1996 р. – С. 3.
6. Положення про державний вищий навчальний заклад (р.4.) //Освіта України: Інформаційний збірник Міністерства освіти. – 1997. – №1. – С. 2.
7. Гусак П.М. Підготовка вчителя: технологічні аспекти. — Луцьк: РВВ "Вежа", 1999. – 148 с.
8. Кичук Н.В. Творча особистість вчителя: педагогічні засади формування. Навч. посіб. /Ізмаїл. держ пед. інст-т: МПП "Принт майстер", 1999. – 196 с.
9. Коротов В.І., Гришин Є.О., Устенко О.А.. Педагогіка вищої школи. – К., 1990. – 252 с.
10. Основы педмастерства. /Под ред. Зязюна И.А. – М: Просвещение, 1989. – 284 с.
11. Основы педагогики и психологии высшей школы. – М: МГУ, 1986. – 146 с.
12. Рогинский В.М. Азбука педагогического труда. – М: Высшая школа, 1990. – 344 с.
13. Будянський М.Ф. Модель спеціаліста з вищою освітою: Концепція гуманізму в становленні та розвитку професійної освіти: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 1-2 жовтня 1997 р. – Одеса, 1997. – С. 84-88.
14. Введение в специальность. – М: Просвещение, 1988. – С. 86-102.
15. Возрастные возможности усвоения знаний / Под ред. Д.Б. Эльконина, В.В. Давыдова. — М., 1966. – 212 с.
16. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М: Просвещение, 1989. – 246 с.
17. Лихачев Б. Педагогіка: Курс лекцій: Учеб. пособие для студ. пед. учеб. завед. и слушателей ИПК и ФПК. — М: Юрайт, 1998. – 422 с.
18. Савотина Л. Проблемы формирования будущего специалиста // Педагогика. – 1997. – №1. – С. 3-7.
19. Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы / Под ред. Б.Г. Ананьева, Н.В. Кузьминой. – Л., 1974. – 336 с.

20. Селіверстов С.І. Деякі проблеми адаптації студентів першого курсу у вищому навчальному закладі // Проблеми освіти. – 1997. – № 10. – С. 69-81.

Матеріал надійшов до редакції 3.03.2005 р.

Якса Н.В. Особенности организации воспитательного процесса в педагогическом вузе.

В статье проанализированы возможности применения метода коллективных творческих дел в студенческой среде куратором группы. Представлены основные принципы осуществления воспитательной работы в студенческой группе.

Jaksa N.V. The Peculiarities of Organization of Upbringing Process at the Pedagogical University

The article deals with the possibilities of usage of group-creative method with the students on behalf of the tutor and the principles of upbringing methods in a students group.